

# Göz hekimliği tarihimizden bir kesit

## Halûk Perk



1958 yılında doğdu. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun oldu (1979). İstanbul Arkeoloji Müzelerine kayıtlı koleksiyoner olduktan sonra Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı kendi adıyla anılan özel müzesini kurdu. Bahçeşehir ve Yıldız Teknik Üniversitelerinde dersler verdi. 30 yıldır topladığı antik dönemden başlayan koleksiyonların tematik müzelere dönüşmesi noktasında çalışmalar yapmaktadır.

**K**ültür Bakanlığına bağlı Halûk Perk Müzesi koleksiyonlarından seçme eserlerle göz hekimliği tarihimizden bir kesit sunacağız. Doğru bilgilere sahip ancak tam bir bilimsel makale niteliğinde olmayan bu yazımız, müzemiz faaliyetleri ve yayınlarında olduğu gibi bilim insanlarına malzeme vermeye yöneliktir. Zeytinburnu Belediyesiince her yıl düzenlenen Merkez Efendi Geleneksel Tıp Festivali çerçevesinde 2010 yılından bu yana festival konseptine uygun müzemiz, sergi ve katalog hazırlamaktadır. Zeytinburnu Belediye Başkanı Sn. Murat Aydın ve danışmanı dostumuz Sn. Dr. Murat Çekin'in desteğiyle yapılan sergiler ve buna bağlı yayınlar, alanında ilk olma özelliği taşımaktadır. Bu yazımızda 2015 yılında "Zeytinburnu 16. Merkez Efendi Geleneksel Tıp Festivali" çerçevesinde açılmış sergi münasebetiyle çıkarılmış yayında yer alan koleksiyonumuzdan oluşan "göz hekimliği tarihi" obje ve belgelerinden örnekler verilecektir.

Adından da anlaşılacağı üzere "Belgeler ve Objelerle Göz Hekimliği Tarihi" yayını-mızda, Halûk Perk Müzesi koleksiyonunda yer alan objeler ve belgelerle bir göz hekimliği tarihçesi oluşturulmaya çalışılmıştır. Kitap, toplamda 180 sayfa olup yoğun olarak görsellerden meydana gelmektedir ve Prof. Dr. İter Uzel'in göz hekimliği tarihi alanında yapmış olduğu çalışmalardan oluşan makalelerle başlamaktadır. Antik dönemden başlayarak insanlığın göz hastalıkları ile ilk nasıl karşılaştığına, nasıl tedaviler uyguladıklarına, bu tedavileri uygularken kullanılan araç gereçlere ve cerrahi aletlere yer verilmiş; koleksiyon kapsamında cerrahi aletler tanıtılırken benzer örnekleri yanlarına konularak referans verilmiştir. Aynı zamanda kaynak olarak da belirtilmiştir. "Göz hastalıklarına hemen cerrahi müdahale mi yaptılar yoksa başka çareler de aradılar mı?" sorusunu sorduğumuzda, göz adakları ve göz şeklinde muskalar bize cevap olmuştur.

Kitap kapağında da yer verdiğimiz göz adakları, antik Mısır'la başlayarak günümüzde de yaygın olarak kullanılmış ve küçük değişiklikler dışında göz şeklinde yapılan formları değişmemiştir.

### Göz Adakları

Mısır'da Horus'un Gözü, Roma ve Bizans döneminde karşılaştığımız göz adakları mistik bir inancın sembolü olup aynı zamanda birer şükran simgesidirler. Etkin tedavilerin henüz yaygınlaşmadığı antik dönemde tanrıya, duaya ve tapınaklara sığınan insanlar; kendi çabalarıyla sağlık arayışına girmişlerdir. İnanç, insanoğlu var olduğundan beri; sığındığı en güvenli liman olmuştur. Kötü ruhlardan, insanlardan, varlıklardan korunmanın yolunu inançta, duaya sığınmada bulmuşlardır. Bu durum sağlıklarını içinde geçerli bir durum haline gelmiştir. Kişi, hasta olan uzvu için tapınaklara gidip tanrıya sağlık için yalvarmakta ve iyileşmesi durumunda hangi uzvu hasta ise onun birer adağını yaptırıp şükran sunmaktadır. Bu adaklar; taş, pişmiş toprak, mermer, altın ya da bronzdur. Her uzvun ayrı bir koruyucusu olduğuna inanılmış ve tanrıya adak adarken o tanrının adıyla bir de yazıt hazırlamışlardır. Mısır'da ise ilk defa bir gözün tanrıya ait olduğuna inanmışlardır. Eski Mısır inanışına göre "Udjah" adı verilen kutsal göz, ölümden sonra yaşamın tanrısı olan "Osiris" ile eşi İsis'in oğulları, Nil vadisinin koruyucu tanrısı, şahin başlı Horus'un Gözü olarak tanımlanmıştır. Kitapta konu ayrıntılandırılmış, ilerleyen dönemlerde adakların ne şekilde geliştiği ve malzemelerinin neler olduğu hakkında bilgiye yer verilmiştir. Günümüzde de kullanımı devam eden mistik tedavi yöntemi ile insanlar ruhsal olarak iyileştiklerine inanmışlardır.

### Tarihteki Göz Hekimliği ve Tedavileri ile İlgili Çalışmalar

Koleksiyonda yer alan göz anatomisi ile ilgili yapılan çalışmalar, atlaslar, katlamalı

planşlar ve kitaplar da bu bilgileri destekleyicidir. Göz hekimliği ile ilgili çalışmalar, ilk olarak Hammurabi Kanunlarında (M.Ö. 1943-1905) karşımıza çıkmaktadır. Eski Mısır'da ise göz hekiminin saygın bir yeri olduğu söylenebilir. Göz hastalıklarının; sıcaklık, çevre koşullarının kötü olması ve zararlı haşere nedeniyle çok sık görüldüğü bilinmektedir. MÖ 1550'lere tarihlenen "Ebers Papirüsü"nde yüze yakın göz hekimliği reçetesi olduğu bilinir. Bu reçetelerde bazı göz hastalıklarının isimleri verilmiş olup tedavi yöntemlerinden de bahsedilmiştir. Bu sürecin antik Roma'da, Bizans'ta ve Osmanlı'da da kendini gösterdiği, tedavi ve reçete kayıtlarından bilinmektedir. Amasyalı hekim ve cerrah Şerefeddin Sabuncuoğlu, 1465 yılında yazdığı minyatürlü ve alet resimli "Cerrahiyetü'l Haniyye" adlı eserinde göz ve tedavileri ile ilgili bölümlere de yer verilmiştir. Kitapta da bahsi geçen kısımlardan görüldüğü üzere göz hastalıklarına ne şekilde tedavi uyguladıkları açıktır. Göze inen suyun tedavisi, kronik göz yaşarmaları, göz kapaklarının düşmesi, göz kapaklarındaki kist tedavileri resimlerle anlatılmış, bu sayede hem tedavi şekilleri hem de kullanılan aletleri görmemiz sağlanmıştır. Katarakt ameliyatı antik çağda da yapılmaktadır. Katarakt iğne formlarının neredeyse değişmeden günümüze kadar gelmeleri dikkat çekicidir. Bahsi geçen aletlerin Roma döneminde olduğu gibi 20. yüzyılda da kullanılan örnekleri vardır. Gözün anatomik yapısıyla ilgili, Şanizade Mehmed Ataullah'ın "Miratü'l Ebdan ve Teşrih-i Bedeni'l-İnsan" adlı göz anatomisi kitabındaki levhaları oldukça ilgi çekicidir. Şanizade Mehmed Ataullah (1771-1826); yalnız tıp alanında değil tarih, matematik, askerlik gibi alanlarda da eserler vermiş bir bilgin ve devlet adamıdır. Medrese eğitiminden sonra Süleymaniye Tıp Medresesi ve Mühendishane'de okumuş, bildiği Doğu dilleri yanında Latince, İtalyanca ve Yunanca gibi Batı dillerini de öğrenmiştir. Beşi tıp, ikisi matematik, biri tarih, dördü askerlik, biri coğrafya

olmak üzere on dört eserin yazarıdır. 1820 tarihinde basılan "Mirat'ül Ebdan fi Teşrih-i Aza'ül-İnsan" adlı eseri, "Şanizade Hamsesi" denilen temel tıp ve farmakoloji gibi dört diğer eserle bir arada ciltlenmiştir. Bunun dışında 19. ve 20. yüzyıl içinde göz anatomi çalışmaları yoğunluk kazanmış ve örneklerini kitapta da göreceğiniz birçok atlas çalışılmıştır.

### Gözün Bakım ve Tedavisi

Göz bakım ve tedavisinde tarih boyunca birçok yöntem deneyen insanoğlu, bu gelişmişliğini gözleri için de kullanmıştır. Gözlere ilaçla tedavinin yanı sıra, bitkisel yöntemlerle de tedavi uygulamaya çalıştıkları bilinmektedir. Bunun için özellikle sürmeyi çok kullandıkları ve gözlere çekilen sürmenin sağlıklı, mikroplar için etkili olduğuna ve gözü rahatlatığına inanmaktadırlar. Halûk Perk koleksiyonunda yer alan, Roma döneminde başlayan ve günümüze kadar örnekleri devam eden "sürmedan koleksiyonu" ilgi çekicidir. Göze ilk cerrahi müdahale, katarakt ile -eski Mısır'da "gözlere su çıkması" olarak adlandırılan hastalıkla- başlamıştır. Eski Yunan ve Roma'da katarakt, Yunanca "su düşüşü" olarak aynı anlamdadır. Ebers Papirüsü, Reçete No:385: "Kataraktın tedavisi için büyüye başvurulurdu." yazmaktadır. Büyü ile bir sonuca ulaşamayınca Roma döneminde ilk cerrahi müdahale uygulanmıştır. Bu noktada katarakt iğneleri karşımıza çıkmaktadır. Uç kısmı sivri, katarakt cerrahi aletleri ve göz kaşıklarının; Roma döneminde görüldüğü gibi 19. ve 20. yy'da da var olduğu, koleksiyonda yer alan benzer iğnelere bilinmektedir. Ekartörler, forsepsler, neşterler oldukça ilgi çekicidir. Aynı zamanda bu cerrahi aletlerle göze müdahalenin nasıl yapıldığı yine koleksiyon kaynaklarında yer alan kitap ve anatomi atlaslarından örneklerle okuyuculara sunulmuştur. Ayrıca 1559 yılında Alman cerrah Caspar Stromayer, kendi ameliyat tekniğini açıkladığı kitabını yazmaya başlamıştır. Bu durum, katarakt ameliyatı ve tedavisinin gelişmeye başladığını göstermektedir. İlerleyen zamanlarda ilaçla tedavi ve göz banyolalarıyla, cerrahi müdahale öncesi ve sonrası ya da bazen cerrahi müdahale olmadan merhem ve su ile çeşitli ampirik uygulamalarla tedavi yöntemleri geliştirmeye başlamışlardır.

Sonraki dönemde teknolojinin ilerlemesi ve Avrupa'nın da etkisiyle göz muayene yöntemlerinin hızla geliştiği görülmektedir. Tarih boyunca ve günümüzde göz muayenesinde hangi yöntemlerin ve hangi aletlerin kullanıldığına ve kimlerin muayene yapabildiğine dair birçok örnek karşımıza çıkmıştır. Diameter; çap, çember ya da yayların çap ölçülerini alır. Gözün çapı, göz bebeğinin çapının ve korneanın ölçülmesinde etkilidir. Tonometer, göz tansiyonunu ölçmeye yarar. Bilinen erken örneği 1905'de yapılan "Schiötz Tonometresi"dir. Göz tansiyonu, halk ara-

sında "karasu" olarak da bilinir. Genelde, ilerleyen yaşa bağlı olarak ortaya çıkan göz tansiyonu (glokom), göz içinde yer alan göz içi sıvısının basıncının artması ve bu basıncın görme işlemini gerçekleştir-meye yardımcı sınırlara baskı yapıp zarar vermesiyle meydana gelir. Göz muayenesi esnasında, gözün harfleri ve sayıları hangi numaralı merceklerle daha rahat görebildiğini anlamak için göz merceği takımları üretilmiş ve bu sayede gözün kaç numara ilerlediği ya da gerilediği, hangi numarada daha rahat görebildiği saptanmaya çalışılmıştır. Oftalmoskop; göz doktorlarının gözün içini, yani göz küresinin, fundus (göz dibi) denilen iç kısmını muayene etmek için kullanılır. 1851'de Helmholtz tarafından bulunmuştur. Oftalmoskop, 1852'de Maresal de Marsilly tarafından oftalmoskopi kelimesinden türetilmiştir. Augenspiegel, oftalmoskopi göz aynası olarak tanımlanmıştır.

Hekimliğin usta - çırak ilişkisi ile kazanılan bir meslek olarak başladığı dönemde ve sadece tedavi etmek amacını taşıyan hekimler, cerrahlar ve kehhaller (göz hekimleri) olarak üç grup bilinmektedir. Kehhal adını alan göz hekimleri ve yaptıkları tedavilerle ilgili ilk bilgilere Babil kayıtlarında rastlıyoruz. M.Ö. Babil kralı Hammurabi'nin ünlü kanunlarında bir göz kurtaran hekimin, zenginlerden 10, fakirlerden 5, esirlerden 2 gümüş almaya hakkı olduğu yazılıdır. Aynı tür bir kişinin ölümüne veya gözünün kaybına sebep olan hekimin eli kesilir, zarara uğrayan kişi esir ise hekim esiri sahibine ödemek zorunda kalırdı.

### Türk Göz Hekimi Mehmet Esat Işık ve Esat Oftalmoskobu

Türk göz hekimliği tarihinde önemli yeri olan Mehmet Esat Işık, Milli Mücadele döneminde siyasal faaliyetleri ile öne çıkmıştır. Dr. Esat Paşa Paris'teki eğitiminde tıp literatürüne "Dr. Esat oftalmoskobu" olarak geçen çift aynalı oftalmoskopi geliştirmiştir. Basit oftalmoskop aynasının arkasına düz ayna ilavesi, aynı sap üzerinde bir tarafında skiyaskopi yapılan düz ayna, diğer tarafında oftalmoskopi için iç bükey bir ayna içerir. 1899'da İstanbul'daki Askeri Tıbbiye Mektebi bünyesinde Türkiye'nin ilk modern göz kliniğini kurmuştur. Antik dönemde papirüslere, kitabelere, kil tabletlere yazılan reçeteler, hastalıkların tanısı ve tedavi yöntemi, süresi ve terkiplerinin olduğu belgelerdir. Her hastalık için yazılan reçeteler günümüzde uygulanabilirliği kısmen kaldırılmış olsa da; göz hekimleri tarafından hala kullanıldığı bilinmektedir.

### Gözlükçülük

Gözlükçülük, 1900'lü yılların başında popüler bir meslek haline gelmiştir. Bu tarihten itibaren göz hekimlerinin muayenehanelerinin ve gözlük dükkanlarının açılması, Avrupa'dan alınanlarla gözlük-

lerin çeşitlenmesi gündeme gelmiştir. Dr. M. Artaryan, 1900'lü yılların başında Bahçekapı Caddesi'nde faaliyet gösteren ecza ve tıbbi alet deposu kuran sayılı kişilerdendir. Bu depo, dönemin önemli firmaları arasında yer alır. Artaryan'a ait bir klişede; gözlük, pens, şırınga ve neşter görülmektedir. Artaryan daha sonra fenni gözlükçü olarak anılacak ve o adla gözlük ve kılıfları üretecektir. 1940 yılında gözlükçüleri ilgilendiren kanunname yayınlanmıştır. Ayrıca gözlükçüler için hazırlanan kanunnameye uygunluğu denetleyen bir merci olduğu ve kurallara uydularında kendilerine bu merci tarafından bir ruhsatname verildiği bilinir. Bu ruhsatname Halûk Perk koleksiyonundadır.

Avrupalı yaşamın oldukça etkili olduğu 1900'lü yıllarda, largnon denilen tek saplı makas gözlükler hanımlarca oldukça popülerdi. Halûk Perk koleksiyonunda yer alan zengin largnon gözlük çeşitleri, o dönemde şıklığa ve gösterişe ne denli düşkün olduklarını göstermektedir. Aynı dönemlerde iki mercekle çerçevenin bir bakır yardımıyla tutturulup burun kısmına oturtulduğu pince nez (kelebek) gözlüklerin de o dönemin modası olduğu ve 19. yy. sonuna kadar sürdürüldüğü görülmektedir. Bu gözlükler günümüzde de kullanılmaktadır.

### Görme Engelliler

Selçuklu ve Osmanlı Türkleri, halk için sağlık ve sosyal yardıma çok önem vermişlerdir. Vakıflara mâl edilen kurumların sayıları binleri aşmaktadır. Bunun içinde gözü görmeyenlerle ilgili kör haneler (amalar yurdu) gibi mekânlar da yer almaktadır. Manisa'daki bunların en eskisidir. Manisa mahallelerinden birisinin adı Körhane'dir. 14. ve 15. yy'da Körhane Mahallesi, "amalar" ve "gözsüzler mahallesi" olarak bilindiğine göre burasının körlerin dinlenmelerine meydan vermek için kurulmuş bir darülaceze şubesi gibi olduğuna (klinik değil) şüphe edilmemelidir. 16. yy'da da Şer'iye Sicillerine göre kör hanelerin yaptırıldığı bilinmektedir. Günümüze geldiğinde, birçok yardım kuruluşlarının görme engelliler için yaptığı faaliyetleri görmekteyiz. Cumhuriyetin ilk yıllarına bakıldığında görme engelliler için Braille Alfabesi ile hazırlanmış yayınlar, görme engelli daktiloları, saatler hazırlandığı görülür. 1937 yılına ait diplomada gördüğümüz gibi görme engellilerin eğitimlere başladığı ve eğitim sonunda mezuniyet belgesi aldıkları bilinmektedir.

### Kaynaklar

İdil Aysun. Çağdaş Göz Sağlığı Hizmetlerinin Gelişimi ve Anlamı, Ankara Tıp Mecmuası, Vol. 47, 1994, Ankara, s. 532.

Keskinbora Kadircan. Göz Tabibi Esat Işık, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014.

Perk Halûk. Belgeler ve Objelerle Göz Hekimliği Tarihi (Halûk Perk Koleksiyonu), Halûk Perk Müzesi Yayınları, İstanbul, 2015.